

Олена МОРОЗ

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри ПМ,
Вінницький національний технічний університет

Анжеліка АЗАРОВА

кандидат технічних наук, доцент кафедри АІМ,
Вінницький національний технічний університет

Катерина ГОДА

Вінницький національний технічний університет

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто методи оцінювання об'єктів інтелектуальної власності, що застосовуються в межах трьох основних підходів – витратного, аналогового та за доходами. Запропоновано застосування теорії нечіткої логіки для розроблення уніфікованого методу оцінювання ОІВ.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ), витратний метод, аналоговий підхід, метод за доходами.

На сучасному етапі розвитку підприємств і організацій великого значення набуває інтелектуальний капітал, який виступає у формі нематеріальних активів компаній. Оцінювання складових інтелектуального капіталу, особливо у фінансовому вимірі, дає змогу підприємству отримати додаткові джерела доходу, підвищити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість підприємств.

Знання вартості прав на об'єкт інтелектуальної власності має велике значення для прийняття управлінських рішень щодо них на етапах створення, правової охорони, комерціалізації та захисту. Необхідність оцінювання вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності виникає також під час опрацювання їх у бухгалтерському обліку при визначенні ціни ліцензії; при страхуванні та передаванні інтелектуальної власності під заставу з метою отримання кредиту; при банкрутстві підприємства у процесі його ліквідації з метою задоволення позовів кредиторів, а також в інших випадках.

Серед провідних дослідників, які займалися вивченням питань оцінювання об'єктів інтелектуальної власності, слід зазначити таких закордонних вчених, як Г. Беккер, Л. Едвінссон, М. Мелоун, Т. Стюарт та вітчизняних науковців: Г. Нагорняк, І. Нагорняк, Река Г. В., Череп А. В та ін. [1-3].

Проте не розроблено єдиного об'єктивного методу оцінювання вартості об'єктів інтелектуальної власності. У результаті цього більшість підприємств не в змозі адекватно оцінити свої нематеріальні активи, що перешкоджає отриманню підприємством додаткових конкурентних переваг.

Метою статті є удосконалення методологічних підходів до вартісного оцінювання об'єктів інтелектуальної власності.

У науковій практиці існують різні методи оцінювання об'єктів інтелектуальної власності.

Загалом їх можна розглядати в межах таких трьох підходів: витратного, аналогового та за доходами. Розглянемо переваги та недоліки кожного з них.

Концепція методу за доходом базується на визнанні причинного зв'язку між функціональними (фізичними, технічними, економічними) властивостями об'єкта інтелектуальної власності і результатами його використання. В основу цього методу покладено перенесення вартості конкретного об'єкта, визначеної сьогодні, на майбутні періоди відтворення зазначеного об'єкта. При цьому передбачається, що ніхто не буде вкладати капітал у придбання об'єктів інтелектуальної власності, якщо такий самий прибуток можна одержати іншим шляхом [1, с. 243].

Основними методами доходного підходу є метод прямої капіталізації, метод дисконтування грошових потоків (непряма капіталізація), метод надмірного прибутку, метод роялті, метод звільнення від роялті.

1.1. Метод прямої капіталізації доходу використовується у випадку, коли прогнозується постійний за величиною і рівний за періодами прогнозування чистий операційний дохід, отримання якого не обмежується у часі. Капіталізація – визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання [5]. Капіталізація цього доходу здійснюється шляхом ділення його на ставку капіталізації, що характеризує норму доходу на інвестований капітал (власний і / або запозичений) і норму його повернення [3, с. 242].

1.2. Метод дисконтування грошових потоків базується на основі принципів фінансів, тобто враховує ставку дисконту. Цей метод застосовується у більшості випадків оцінювання тоді, коли розміри грошових потоків роялті відмінні за величиною і надходять протягом обмеженого періоду часу. Характерною ситуацією застосування є оцінка ІВ, що використовується у виробничій діяльності підприємства на основі ліцензійної угоди, за якою підприємство на визначених угодою умовах отримує

право на використання об'єктів виняткового права протягом визначеного умовою строку [3, с. 242; 6, с. 54].

У зарубіжних країнах при застосуванні цього методу за нижню межу ставки дисконту беруть значення доходності за державними облигаціями. В Україні за нижню межу ставки дисконту можна взяти ставку рефінансування (облікову ставку) Національного банку України, що станом на 1 січня 2011 р. складає 7,75%.

1.3. Метод надмірного прибутку є аналогічним методу дисконтування грошових потоків, тобто ОІВ полягає за тим же алгоритмом. Але різниця полягає в тому, що за грошовий потік береться надлишковий чистий прибуток (після оподаткування), що виникає в результаті використання об'єктів ІВ. Цей метод може використовуватися для оцінки об'єктів ІВ, що є приладом, технологією чи засобом виробництва конкурентоспроможної продукції для виходу її на ринок.

1.4. Метод роялті базується на міжнародній практиці обміну технологіями і продажу ліцензій. За цим методом дисконтуються щорічні грошові потоки, що надходять за ліцензійною угодою.

На величину ставок роялті мають вплив різні ціноутворюючі фактори, що характеризують об'єкт ІВ: стан галузі, в якій цей об'єкт буде використовуватися, ситуація на ринку; наявність правової охорони майнових прав ІВ; функціональні, споживчі, економічні, екологічні та інші характеристики такого об'єкта; рівень новизни; попит на продукцію (товари, роботи, послуги), яка може виготовлятися (реалізовуватися, виконуватися, надаватися) з використанням ОІВ [3, с. 242].

1.5. Оцінювання ОІВ методом звільнення від роялті здійснюється за такими етапами [3, с. 243]:

1) визначення галузі застосування об'єкта ІВ. Відповідно до цього за таблицями галузевих роялті визначається найбільш вірогідна ставка роялті;

2) оцінювання прогнозованого обсягу реалізації продукції з урахуванням життєвого циклу товару;

3) визначення реалістичного економічного строку служби нематеріального активу;

4) розрахунок очікуваних виплат за роялті, з яких вираховуються видатки, пов'язані із забезпеченням ОІВ.

Отже, дохідний підхід заснований на оцінці здатності інтелектуальної власності приносити дохід. Його недоліком є те, що він вимагає досить точного прогнозування розвитку ринку, в якому знаходиться об'єкт оцінювання, що є експертною, а отже достатньо суб'єктивною, неточною інформацією, а також досить дорогою [4, с. 66]. Ще одним негативним аспектом цього методу є обмеженість його дієвості, зокрема, для оцінювання знань персоналу, мережі збуту, корпоративної практики та методики цей підхід може використовуватися лише як другорядний. А оцінювання такого програмного засобу, що є ОІВ, за допомогою цього методу взагалі є неточним і неефективним.

Витратний метод передбачає визначення затрат на відтворення початкової вартості об'єктів інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням його наступних вдосконалень або заміни з визначенням режимів амортизації на період подальшого використання з метою встановлення його реальної вартості. Як

правило, витратні методи оцінювання використовуються на початкових етапах життєвого циклу об'єктів інтелектуальної власності, які стосуються соціальної сфери, космосу, оборонних програм тощо.

Вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності, визначену методом початкових витрат, називають ще історичною, тому що вона базується на фактично здійснених витратах, одержаних з бухгалтерської звітності підприємства за кілька останніх років. При цьому звертають увагу на їх розмір і термін здійснення, якщо необхідно, коригують до реальних умов господарської діяльності підприємства і залежно від терміну давності (метод наведених витрат) [1, с. 243; 7, с. 2-6].

Фахівці вважають витратний метод оцінювання єдино реальним для визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності у космічній техніці, оборонній промисловості, ядерній енергетиці, попередженні надзвичайних ситуацій і катастроф тощо [1, с. 243-244].

Процедура оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності за витратним методом передбачає такі етапи [3, с. 246]:

1) визначення на дату оцінювання поточної вартості витрат, пов'язаних із створенням (розробленням) або придбанням майнових прав ІВ;

2) визначення величини зносу об'єкта оцінки щодо нового об'єкта;

3) розрахунок залишкової вартості заміщення (відтворення) об'єкта оцінки шляхом вирахування величини зносу об'єкта оцінки у вартості витрат на створення нового об'єкта, ідентичного або подібного до об'єкта оцінки.

Основною перевагою витратного методу є те, що він дає змогу оцінити права на захист об'єкта, який працюватиме у виробництві або інших сферах життя в майбутньому. Враховуючи величезні суми, які витрачаються на вивчення ринку, рекламу, просування бренду тощо, можна вважати, що це буде максимально наближеною до реальної вартістю прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Недоліком підходу є те, що ціна і ринкова вартість об'єкта, який оцінюється, є різними величинами, вони будуть збігатися лише за умови збалансованості ринку [3, с. 248]. Загалом в основу витратного підходу покладено розрахунок витрат, необхідних для повного відтворення об'єкта власності. Але практика підтверджує, що понесені витрати дуже рідко можна порівнювати з майбутнім успіхом на ринку [4, с. 66]. Таким чином, за допомогою вказаного методу можна ефективно оцінити лише деякі групи ОІВ. Для оцінювання патентів, технологій, торгових марок, авторських прав, франчайзингових прав застосовувати витратний підхід не доцільно.

В основу аналогового (порівняльного) методу оцінки вартості прав на ОІВ покладено порівняльний аналіз продажів. Сутність цього методу полягає у прямому порівнянні об'єкта, який оцінюється, з іншими, схожими за якістю, призначенням і корисністю, проданими за порівнюваний час на аналогічному ринку.

За цим методом вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності визначається ціною, яку на ринку на момент оцінювання можуть заплатити за аналогічний за якістю, призначенням і корисністю об'єкт, з урахуванням відповідних коригувань щодо

розбіжностей між оцінюваним об'єктом і його аналогом [1, с. 244].

Процедура визначення ринкової вартості за порівняльним підходом має 4 стадії [3, с. 244; 8].

1. Збір інформації про ціни продажу (пропонування) об'єктів подібного призначення та корисності.

2. Визначення факторів порівняння, що впливають на вартість майнових прав ІВ для об'єкта оцінювання (правова охорона майнових прав ІВ; умови фінансування договорів, предметом яких є майнові права ІВ; галузь або сфера, в якій може використовуватися ОІВ, майнові права на який оцінюються; функціональні, споживчі, економічні, екологічні та інші характеристики об'єкта; рівень новизни; залишковий термін корисного використання; придатність до промислового (комерційного) використання; попит на продукцію (товари, роботи, послуги), яка може виготовлятися (реалізовуватися, виконуватися, надаватися) з використанням ОІВ; конкурентні пропозиції щодо подібних об'єктів та їх використання; питома вага обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), виготовлених з використанням ОІВ, майнові права на який оцінюються; розмір витрат та час, потрібні для освоєння ОІВ; типові умови платежу за подібними договорами з ІВ; інші умови укладання договорів з інтелектуальною власністю).

3. Визначення щодо кожного з елементів порівняння величини коригування цін подібних об'єктів, які відповідають характеру і ступеню відмінностей кожного такого об'єкта від об'єкта оцінювання за кожним елементом порівняння. Цей етап містить:

- пряме попарне зіставлення цін на подібні об'єкти, що відрізняються один від одного лише за одним елементом порівняння, з подальшим визначенням грошової суми, на яку коригується ціна подібного об'єкта;

- пряме попарне зіставлення доходу від використання двох подібних об'єктів, що відрізняються один від одного одним елементом порівняння, з подальшим визначенням розміру грошової суми, на яку коригується ціна подібного об'єкта шляхом капіталізації різниці доходів;

- визначення витрат, пов'язаних з доведенням характеристики елемента порівняння, за яким подібний об'єкт відрізняється від досліджуваного об'єкта, до стану, в якому буде відсутня така різниця, визначення величини коригування цін на подібні об'єкти із зазначенням у звіті про оцінку майнових прав обґрунтування характеру та розміру такого коригування.

4. Розрахунок ринкової вартості об'єкта оцінювання шляхом узагальнення отриманих результатів (скоригованих цін подібних об'єктів) [3, с. 244; 9, с. 148].

Недоліком підходу є складність самих факторів порівняння та необхідності врахування особливостей вигід, що є орієнтирами для порівняння та визначення вартості об'єкта ІВ [3, с. 248]. Крім того, для проведення ефективного порівняльного аналізу продажів потрібно мати дані щодо угод з аналогічною інтелектуальною власністю, але така інформація не завжди є доступною. Аналоговий підхід переважно застосовується в комплексі з іншим підходом (дохідним, витратним) і має другорядний характер.

Отже, провівши аналіз сучасних методів оцінювання вартості об'єктів інтелектуальної власності, можемо констатувати, що кожен із них є актуальним та дієвим. Проте вони мають обмежений характер і є ефективними для оцінювання лише окремих ОІВ та за наявності визначеної ринкової інформації. Існує потреба у розробленні уніфікованого методу оцінювання інтелектуальної власності, в якому будуть поєднані переваги всіх трьох підходів. Він повинен забезпечувати вирішення таких задач [4, с. 80-81; 10]:

- визначити розмір частки при внесенні об'єкта інтелектуальної власності в якості вкладу в статутний фонд підприємства;
- оцінити вартість ОІВ при складанні і реєстрації ліцензійних угод і (або) угод купівлі-продажу;
- розрахувати розмір збитків або розмір компенсації у випадку незаконного використання ОІВ;
- регулювати обсяги амортизаційних відрахувань і створювати фонди на придбання нових ОІВ;
- забезпечити облік усіх нематеріальних активів підприємства;
- збільшити ринкову вартість підприємства;
- оцінити вартість майна підприємства для одержання кредиту під заставу прав на ОІВ;
- врахувати вартість ОІВ при реорганізації, ліквідації чи банкрутстві підприємства;
- здійснювати інші дії, передбачені законодавством.

Для створення такого підходу слід застосовувати сучасні інтелектуальні методи, а саме - методи теорій нечіткої логіки та нейронних мереж. Вони дозволяють за досить обмеженими експертними даними отримати якісний результат оцінювання з найменшими часовими та грошовими витратами.

Список літератури

1. Река, Г. В. Методи оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності як складових інтелектуального капіталу організації [Текст] / Г. В. Река // Науковий вісник НЛТУ України. - 2008. - №18.3. - С. 240-246.
2. Назорняк, Г. Особливості оцінювання прав на об'єкти права інтелектуальної власності [Текст] / Г. Назорняк, І. Назорняк // Галицький економічний вісник. - 2011. - №2. - С.87-99.
3. Череп А. В. Методи оцінки інтелектуальної власності підприємств [Текст] / А. В. Череп, А.П. Пухальська // Європейський вектор економічного розвитку. - 2011. - № 1. - С. 241-249.
4. Рудь, Н. Т. Оцінка ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності [Текст] / Н. Т. Рудь // Наукові нотатки. - 2002. - №11.2. - С. 64-81.
5. Загальні засади оцінки майна і майнових прав [Електронний ресурс]: національний стандарт 1, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440 - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-n>.
6. Цибулев, П. Н. Оцінка інтелектуальної власності [Текст] : учеб. пособие / П. Н. Цибулев - К.: Ин-т интеллект. собств. и права, 2005. - 192 с.
7. Калинин, А. Как определить предварительную стоимость объектов ИС [Текст] / А. Калинин, Т. Тузинская // Интеллектуальная собственность. - 1998 - № 4. - С. 2-6.
8. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затв. наказом Фонду державного майна України від 25.06.2008 р. - № 740 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0726-08>.
9. Козырев, А. Н. Оценка стоимости нематериальных

активов и интеллектуальной собственности [Текст] / А. Н. Козырев, В. Л. Макаров. – М.: Интерреклама, 2003. – 352 с.

10. Smith, G. V. *Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets [Text]* / Gordon V. Smith, Russell L. Parr., 2nd Edition. – New York: John Wiley & Sons, 1994.

РЕЗЮМЕ

Мороз Елена, Азарова Анжелика, Года Екатерина

Методы оценки объектов интеллектуальной собственности

В статье рассмотрены методы оценки объектов интеллектуальной собственности, применяемых в рамках трех основных подходов – затратного, аналогового и по доходам. Предложено применение теорий нечеткой логики для разработки унифицированного метода оценки ОИС.

RESUME

Moroz Olena, Azarova Anzhelika, Goda Kateryna

Methods of assessment of intellectual property objects

The methods of intellectual property assessment that have been used within three main approaches: cost, analog and income are considered in the article. An application of fuzzy logic theory in order to develop a unified method of evaluating IP is offered.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2012 р.